

РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ТА РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ

МОНОГРАФІЯ

За загальною редакцією канд. екон. наук,
доцента С. П. Прасолової

Полтава
2024

ПОЛТАВСЬКИЙ УНІВЕРСИТЕТ ЕКОНОМІКИ І ТОРГІВЛІ (ПУЕТ)

**РОЗВИТОК ФІНАНСОВОГО ТА
РЕАЛЬНОГО СЕКТОРІВ ЯК КЛЮЧОВИЙ
ФАКТОР ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЕКОНОМІЧНОЇ
БЕЗПЕКИ УКРАЇНИ**

МОНОГРАФІЯ

*За загальною редакцією канд. екон. наук,
доцента С. П. Прасолової*

**Полтава
ПУЕТ
2024**

Колектив авторів:

С. П. Прасолова, канд. екон. наук, доцент (передмова, розділ 1);

О. В. Гасій, канд. екон. наук, доцент (розділ 2);

А. М. Соколова, канд. екон. наук, доцент (розділ 3);

М. В. Настека, М. О. Герчіков (розділ 4);

Г. М. Сидоренко-Мельник, канд. екон. наук, доцент (розділ 5).

Рецензенти:

С. В. Черкасова, д-р екон. наук, професор, професор кафедри фінансів, економічної безпеки, банківської справи та страхового бізнесу Львівського торговельно-економічного університету;

О. П. Зоря, д-р екон. наук, професор, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Полтавського державного аграрного університету;

В. Ю. Дорош, канд. екон. наук, доцент, завідувач кафедри фінансів, банківської справи та страхування Луцького національного технічного університету.

Розвиток фінансового та реального секторів як ключовий фактор забезпечення економічної безпеки України : монографія / С. П. Прасолова, О. В. Гасій, А. М. Соколова та ін. ; за заг. ред. канд. екон. наук, доцента С. П. Прасолової. – Полтава : ПУЕТ, 2024. – 196 с. – 1 електрон. опт. диск (CD-ROM).

ISBN 978-966-184-461-1

У колективній монографії представлено матеріали, які є результатами наукових досліджень щодо розробки основних напрямів відновлення економічної безпеки України на основі забезпечення сталого економічного розвитку фінансового та реального секторів економіки України; визначення руйнівних економічних наслідків воєнної агресії РФ, а також передумов розвитку України у повоєнний період та у довгостроковій перспективі.

Для науковців, викладачів, аспірантів і студентів економічних ВНЗ, фахівців у сфері фінансів, банківської справи та страхування.

УДК 336.13:330.3]:338.246(477)

© С. П. Прасолова, О. В. Гасій, А. М. Соколова,
М. В. Настека, М. О. Герчіков,
Г. М. Сидоренко-Мельник, 2024

© Полтавський університет економіки і
торгівлі, 2024

ISBN 978-966-184-461-1

ЗМІСТ

ПЕРЕДМОВА	4
РОЗДІЛ 1. Компоненти забезпечення фінансової безпеки банківської системи України у воєнний та повоєнні періоди: теоретичний та аналітичний аспекти.....	8
РОЗДІЛ 2. Стан і перспективи діяльності фінансових посередників в Україні	40
РОЗДІЛ 3. Страховий ринок України: сучасні тенденції та перспективи.....	74
РОЗДІЛ 4. Умови функціонування та фінансово- економічний стан підприємств в Україні.....	109
РОЗДІЛ 5. Актуальні методики та інформаційні технології у сфері фінансової бізнес-аналітики: застосування та потенціал	167

РОЗДІЛ 5 АКТУАЛЬНІ МЕТОДИКИ ТА ІНФОРМАЦІЙНІ ТЕХНОЛОГІЇ У СФЕРІ ФІНАНСОВОЇ БІЗНЕС-АНАЛІТИКИ: ЗАСТОСУВАННЯ ТА ПОТЕНЦІАЛ

Г. М. Сидоренко-Мельник, канд. екон. наук, доцент, доцент кафедри фінансів та банківської справи Полтавського університету економіки і торгівлі

Сьогодення українського бізнесу характеризується як ризикове та турбулентне. Ситуація обтяжується поглибленням існуючих (традиційних для типової фінансової кризи) та виникненням широкого кола нагальних проблем, викликаних загрозами пандемії (03.2020–05.2023 рр.) у зв'язку з поширенням коронавірусу COVID-19. «Ситуація з поширенням коронавірусу COVID-19 виявила низьку готовність багатьох країн світу до реагування на загрозу масштабної пандемії, засвідчила недосконалість національних систем кризового менеджменту, а також наявність суттєвих уразливостей у різних сферах» [1].

24 лютого 2022 року російська федерація розпочала повномасштабне військове вторгнення в Україну. Під час активної фази військової агресії фінансовий менеджмент набув суто антикризового забарвлення схем його реалізації. Невизначеність і непрогнозованість наслідків значно поглибили та розширили коло проблем українського бізнесу.

Кризовий стан національної економіки, політична і фінансово-економічна нестабільність, згортання ділової активності в реальному секторі економіки України загострили й актуалізували питання здатності бізнесу опиратися негативним зовнішнім і внутрішнім викликам і забезпечити ефективність функціонування. На перший план вийшли питання формування здатності протистояти загрозам, швидкого та гнучкого адаптування до змін зовнішнього та внутрішнього бізнес-середовищ і підтримки стандартів сталого зростання, забезпечення здатності до відновлення після кризи до бажаної фінансової рівноваги.

Слід наголосити, що антикризове управління в умовах активних зовнішніх загроз здійснюється в рамках розв'язку базових завдань, перше місце серед яких посідає формування

чіткого визначення ситуації, і відповідно, окреслення сценаріїв, як вона може розвиватися і з якими наслідками. Сучасні розробки інформаційних систем фінансового менеджменту просуваються вперед досить успішно, використовуючи останні досягнення в галузі технологій інформаційних систем і комунікацій [2]. Відповідно, постає проблема прийняття адекватних управлінських рішень і розробка необхідних негайних і стратегічних дій на основі прагматичної та гнучкої операційної моделі. Ураховуючи те, що інформаційна підтримка управлінських рішень забезпечується на основі результатів бізнес-аналітики, набувають актуальності питання впровадження її сучасних технологій.

Аналітика (від грец. *ἀναλυτικά*) як основа інтелектуальної, логіко-мисленевої діяльності спрямована на рішення практичних завдань. У її основі лежить не стільки принцип констатації фактів, скільки принцип «випередження подій», що дозволяє бізнесу прогнозувати майбутній стан об'єкта аналізу [3]. У свою чергу, бізнес-аналітику слід розглядати як сукупність можливих технологій і практик, направлених на досягнення цілей бізнесу через виявлення потреб та обґрунтування рішень за допомогою самого оптимального використання наявних даних. Основна мета бізнес-аналітики – орієнтація управлінського процесу на досягнення цілей, що стоять перед суб'єктом господарювання, завдяки зміщенню акценту з діагностики минулого на прогноз майбутнього, відстеження дії внутрішніх і зовнішніх факторів, інформаційної та консультативної підтримки прийняття управлінських рішень [4]. Рішення розробляються з метою усунення виявлених бізнес-проблем: оптимізація організаційної структури компанії, розробка нових або зміна існуючих бізнес-процесів або бізнес-планів, розробка нових стратегічних планів тощо. Надання консультативних послуг бізнесу для забезпечення стійкого розвитку на базі проведеного аналізу не представляється можливим без використання сучасних інформаційних технологій.

Бізнес-аналітику можна розглядати як процес, що поділяється на три етапи:

– дескриптивна (описова) аналітика. Досліджує дані і використовує ключові показники ефективності, щоб продемонструвати поточний стан бізнесу;

– предиктивна (прогнозна) аналітика. Цей вид аналітики є продовженням попереднього етапу та намагається передбачити майбутні дії на основі історичних даних про тенденції;

– прескриптивна (рекомендаційна) аналітика. Ця форма бізнес-аналітики може визначити найкращий план дій у певній ситуації. Тоді як описативна аналітика демонструє те, що вже сталося, а предиктивна намагається передбачити майбутні події, прескриптивна аналітика використовує цю інформацію для визначення можливих рішень на основі схожих ситуацій (дані за суміжні роки, дані про сезонність і про запуск продукту).

Особливу роль у впровадженні бізнес-аналітики відіграє фінансова аналітика бізнесу. Роль фінансової аналітики в системі управління бізнесом визначається його перевагами, які дають змогу: створити інформаційну базу для прийняття стратегічних і тактичних рішень на основі оцінювання внутрішнього та зовнішнього середовищ; зменшити негативний вплив змін зовнішнього та внутрішнього середовищ на результати діяльності; швидко реагувати на зміни та вносити відповідні корективи до стратегії, яка реалізується на цьому етапі діяльності суб'єкта підприємництва; визначити необхідний рівень потенціалу бізнесу та дію чинників зовнішнього середовища, які у поєднанні дають змогу досягнути його стратегічних цілей.

Чільне місце серед перспективних напрямів розвитку фінансової аналітики посідає розробка організаційних і методичних питань фінансового аналізу в умовах запровадження сучасних цифрових технологій, адже це сприяє розширенню меж аналітичних досліджень. Критерієм ефективності аналітики проміж іншого є рівень використання сучасних інформаційних технологій.

Отже, для забезпечення ефективності фінансової аналітики бізнесу повинні обов'язково широко застосовуватися новітні методи аналізу, комп'ютерні технології обробки інформації, національні методи збору і зберігання даних [4].

Сучасне бізнес-середовище характеризується потужними поштовхами до впровадження цифрової економіки. Інформаційний простір заповнено масою різнопланових даних. За даними Statista, до 2022 року обсяг даних у всьому світі збільшиться до 94 зеттабайт.

У звітах Gartner і BARC Data, BI and Analytics Trend Monitor 2021 представлено такі тренди аналітики і візуалізації даних:

– розширена аналітика (надає змогу оптимізувати існуючі бізнес-процеси, генерувати принципово нові інсайти, користуватись якими зможуть не тільки вузькі фахівці з big data, а й інші користувачі бізнес-інформації);

– предиктивна аналітика (прогнозування на базі історичних даних);

– X-аналітика (триває розвиток не тільки методів аналізу даних, а й підходи до збору та обробки інформації. Структуровані типи даних, а саме подання виключно у табличному вигляді, ефективно збагачують і неструктурованими джерелами. Цінності набуває аналітика неструктурованих текстів, відео- і аудіоматеріалів);

– Data sharing (йдеться про розвиток офіційних торгових майданчиків – бірж даних, на яких представники різних сфер бізнесу матимуть змогу купувати та продавати дані);

– візуалізація в реальному часі (швидкоплинне сьогодення потребує актуальних даних, оновлення яких відбувається в реальному часі. Це дасть змогу забезпечити високу швидкість реакції на зміни);

– демократизація інструментів бізнес-аналітики і перехід в хмару (існує потреба у персоналізації аналітичних інструментів і спрощенні користування ними, що, в свою чергу, веде до широкого поширення інструментів self-service-аналітики, або аналітики самообслуговування. Завдяки хмарі значно полегшується доступ до найсучасніших технологій).

Щодо обліково-аналітичної підтримки управління бізнесом, то використання інформаційних технологій однозначно дає нові можливості.

До сучасних інструментів підтримки прийняття рішень належать інформаційні системи, такі як MES, ERP, CRM, SRM, які відображають фінансово-господарську та виробничу діяльність підприємства (On-Line Transaction Processing, OLTP). Під час побудови сховища даних стають доступними більш складні інструменти аналізу даних, зокрема OLAP (On-Line Analytical Processing), тобто оперативно-аналітичний аналіз даних. Наступним етапом у розвитку інструментів аналізу є засоби інтелектуального аналізу даних, а саме це методи Data Mining («видобуток даних») [6, 7].

У цьому контексті слід згадати інноваційні інформаційні технології, а саме «штучний інтелект (AI) – AI здатний збирати,

обробляти й аналізувати величезні масиви інформації в найкоротші терміни; BigData – сукупність підходів, інструментів і методів обробки структурованих і неструктурованих даних значних обсягів і різноманіття для отримання ефективних, результатів, що сприймаються людиною» [8]. «Seeneso» – хмарний сервіс для управління фінансами бізнесу, що включає управлінський облік, фінансову аналітику і планування грошових коштів; «Фіноко» – онлайн-сервіс для створення управлінської звітності та фінансового аналізу [9].

Ресурси аналітики, які на сьогодні доступні будь-якому бізнесу:

- Google Analytics 360 (система аналітики корпоративного рівня, яка здатна обробляти великі обсяги даних);

- Power BI та Tableau (програми, націлені на інтерактивну візуалізацію та можливості бізнес-аналітики з достатньо простим інтерфейсом для створення власних звітів та інформаційних панелей);

- Excel (використання інструментів і можливостей цього табличного процесору для аналітики даних допомагає швидко знаходити рішення, унаочнювати результати та формувати звіти);

- Google Таблиці (додаток для роботи з електронними таблицями. У режимі реального часу користувач має можливість самостійно працювати з таблицями (редагувати, форматувати, тощо), а також надати спільний доступ іншим користувачам для спільної роботи).

Актуальним є опанування мовами програмування Python (стандартна бібліотека цієї багатоцільової мови програмування містить готові інструменти для роботи з операційною системою, веб-сторінками, базами даних, різними форматами даних, для побудови графічного інтерфейсу програм тощо) та SQL (декларативна мова програмування для взаємодії користувача з базами даних, що застосовується для формування запитів, оновлення і керування реляційними базами даних, створення схеми бази даних та її модифікації, системи контролю за доступом до бази даних).

Як програмне середовище для проведення досліджень можуть бути використані аналітичні платформи, наприклад, «Deductor Academic».

«Deductor» – це аналітична платформа, призначена для створення логічно завершених прикладних рішень у сфері аналізу даних. Реалізовані в Deductor технології дозволяють на базі єдиної архітектури пройти всі етапи побудови аналітичної системи: від консолідації даних до побудови моделей і візуалізації отриманих результатів.

З метою вибору оптимального управлінського рішення завдяки застосуванню програмних продуктів створюються умови для проведення багатокритеріального прогнозного аналізу, що передбачає обробку та розрахунок багатоваріантних підходів і рішень поставленого завдання. В умовах інфляції набуває особливої актуальності застосування програмних продуктів, так як оперативне коригування вартісних показників вихідних форм фінансової звітності та бухгалтерського обліку сприяє підвищенню достовірності та надійності отриманих результатів і висновків [10].

Основною функцією програмного забезпечення фінансового аналізу є консолідація та порівняння фінансових операцій і бухгалтерських записів, забезпечуючи точність облікових даних та відстеження фінансових KPI. У свою чергу, ці дані використовуються для передачі інформації внутрішнім і зовнішнім зацікавленим сторонам та оцінювання інформації для розробки прогнозів і фінансових цілей [11].

Наразі популярними серед фахівців є такі програми аналізування: «ІНЕК-Аналітик»; «Project Expert»; «Audit Expert»; «Prime Expert»; «Альт-Фінанси»; «Financial Analysis»; «Фінансовий аналіз + Оцінка бізнесу» [12].

В українському інформаційному просторі набули досить широкого вжитку програми групи «Expert-systems».

«Project Expert» – програмний продукт, який застосовують для розробки бізнес-планів і оцінювання інвестиційних проєктів. Аналітичні можливості програми дозволяють оцінити «життєздатність» інвестиційного проєкту будь-якої складності, розгорнутого бізнес-плану, запроєктувати перспективний розвиток бізнесу на основі інвестиційних рішень запобігаючи втраті фінансових ресурсів (окупність запровадження нового обладнання або проведення диверсифікації діяльності підприємства), надати фінансову звітність потенційним кредиторам та інвесторам, підвести обґрунтовану базу під майбутню ефективність проєкту для новоствореного або функціонуючого підпри-

емства незалежно від масштабу його діяльності та галузевої приналежності. Для реалізації цілі складання бізнес-плану в основу роботи програми закладено конструювання фінансової моделі, що враховує зміни бізнес-середовища.

В основу «Project Expert» покладено методика «UNIDO» («Організації з промислового розвитку при ООН») з оцінювання інвестиційних проєктів і методика фінансового аналізу, передбачена міжнародними стандартами. Широке коло завдань стратегічного планування й управління дозволяє вирішувати реалізований у системі метод імітаційного моделювання діяльності підприємства [13]. За результатами розрахунків автоматично складаються проєктовані фінансові звіти: Звіт про фінансовий стан, Звіт про сукупний дохід, Cash-Flow. «Project Expert» дає можливість провести аналіз показників ефективності інвестицій, аналіз чутливості, статистичний аналіз, аналіз беззбитковості. Передбачається створення в системі власних аналітичних таблиць і застосування необхідних методів аналізу [13].

Програма «Project Expert» дозволяє врахувати вплив цілої низки факторів, а саме: інфляція; зміни податкового законодавства; коливання кон'юнктури фінансового ринку; зміни макроекономічних умов діяльності та інших. Застосовуються інструменти «маржинального аналізу», який дозволяє оцінити перспективи отримання прибутку за умов зміни обсягів виробництва та реалізації продукції, адже можливо обрахувати точку беззбитковості, запас фінансової міцності, операційний важіль, межу фінансової безпеки та рівень підприємницького ризику в динаміці в математичному та графічному форматі. Через імітаційне моделювання розробляються сценарії розвитку підприємства, які можливо порівняти та обрати найоптимальніший. В умовах сьогодення особливо актуальним для українських підприємств є якісне обґрунтування фінансового плану як кульмінації бізнес-плану.

«Audit Expert» – програма, що дозволяє здійснити зовнішній і внутрішній, тимчасовий, структурний і трендовий фінансовий аналіз фінансового стану підприємства. Застосування системи фінансових коефіцієнтів дозволяє провести поглиблений аналіз фінансової стійкості, платоспроможності (ліквідності), фінансових результатів і рентабельності, кредитоспроможності, ймовірності банкрутства. Спектр з 24 методик і механізм ранжування групи підприємств за даними консолідованої фінансової звітності, інші інструменти фінансової аналітики в кінцевому

підсумку надають можливість створення аналітичного звіту. Результати унаочнюються засобами графічного представлення інформації: таблицями, графіками, діаграмами різного ступеня складності.

«Prime Expert» – програма призначена для планування і прийняття інвестиційних рішень, що має на меті зростання ринкової вартості підприємства (бізнесу). Завдяки застосуванню програми забезпечується фінансова аналітика інвестиційної діяльності підприємства на основі створення адекватної планованому бізнесу фінансової моделі. Потужні аналітичні можливості програми реалізуються у сфері фінансового та інвестиційного аналізу. «Prime Expert» дозволяє виявити і порівняти ланцюжки створення вартості, провести оцінку прибутковості операцій і клієнтів.

ISpro (IC-ПРО) – мультифункціональний програмний комплекс для оптимізації управління для бюджету та бізнесу класу ERP (Enterprise Resource Planning System). Ця програма автоматизації процесів роботи підприємства створена українським розробником і призначена для обліку основних засобів і ресурсів, бухгалтерського та податкового обліку, управління співробітниками, роботи з контрагентами, фінансового планування та аналізу [10].

Багатофункціональна програма «Звіт Корпорація» містить модуль «Аналітика»: вивантаження даних із отриманих звітів; здійснення математичних операцій над даними; побудова графіків, діаграм. Це український програмний продукт створений для державних установ, бюджетних організацій і корпорацій.

Сучасні комп'ютерні програми дозволяють не тільки підвищити якість аналітичних висновків, а й скоротити термін проведення аналізу та мінімізувати ризик допущення математичних (розрахункових) помилок.

Отже, до ключових переваг використання інформаційних цифрових технологій у фінансовій бізнес-аналітиці можемо зарахувати такі:

- можливість здійснення значного обсягу розрахунків за максимально короткий проміжок часу;
- пришвидшення передавання інформації, як у кількісному, так і в якісному аспектах;
- оперативний обмін актуальною фінансовою інформацією;
- досягнення високої точності аналітичних розрахунків;

- мінімізація похибки та зменшення кількості помилок;
- завдяки використанню сучасного програмного забезпечення фінансової аналітики бізнесу створюються умови для здійснення багатокритеріального прогностичного аналізу, що передбачає обробку, розрахунок та узагальнення багатоваріантних підходів і альтернативних рішень окреслених аналітиком завдань.

Великі обсяги ринкової інформації, яку необхідно опрацювати під час прийняття управлінських рішень, а саме: «дані виробничих програм, бізнес-планів діяльності підприємства, технологічні карти виробництва, розрахунки виробничої потужності, норми, нормативи, калькуляції собівартості продукції, дані господарського обліку (статистичного, бухгалтерського, оперативного-технічного), форм фінансової звітності, демографічних, соціологічних досліджень, позаоблікові дані (матеріали перевірок, ревізій)» спричиняють неможливість ефективного управління підприємством без використання розвинутого сучасного методичного забезпечення, зокрема, моделей, методів і засобів фінансової аналітики бізнесу [14].

За допомогою його застосування можливим стає визначення фінансових бізнес-потреб, окреслення фінансових бізнес-вимог та координація змін. Фінансова аналітика бізнесу містить здійснення фінансового аналізу фінансового стану підприємства, акторів впливу та перспектив зміни в близькому та віддаленому майбутньому.

Індивідуальні фактори та умови функціонування кожного окремо взятого бізнесу, специфіка організаційно-правового характеру діяльності фірми (компанії, підприємства), рівень та якість фінансового менеджменту зумовлюють унікальність технології фінансової аналітики в кожному окремо взятому випадку. Відмінності існують у змісті та наповнюваності аналітичного процесу (від збору інформації до її аналітичної інтерпретації), методичному забезпеченні (методи, моделі, прийоми). Невизначеність поведінки інформаційних ресурсів у процесі аналітичного дослідження перешкоджає формуванню уніфікованого переліку ключових процедур кожного етапу фінансової аналітики бізнесу (наприклад, експрес-аналіз фінансового стану підприємства, деталізований або комплексний аналіз із застосуванням інтегральних оцінок). Алгоритм добору аналітичних показників також відрізняється за досить широким колом параметрів, як то:

- обмеження застосування лише відносних показників (виконання вимоги порівнянності одиниць виміру та вектору оцінки напрямку динаміки);
- поєднання кількісних та якісних показників (синтез унеможливилює інтегральне оцінювання комплексу різнопланових даних);
- виокремлення стабілізаторів і дестабілізаторів (поєднання дескриптивної та предикативної аналітики);
- об'єднання маркерів ендогенних та екзогенних характеристик бізнесу.

Цей перелік може бути розширено, адже фінансова аналітика висуває все нові завдання та потребує нових рішень у різноманітних альтернативах розгортання сучасної ситуації.

Слід зауважити, що абсолютно точного і повного переліку показників визначити практично неможливо. Деталізація методики аналізування фінансового стану підприємства залежить від поставлених завдань, а також факторів інформаційного, часового, методичного, кадрового та програмного забезпечення [15].

Використання видів, прийомів і методів фінансового аналізу для конкретних цілей управління фінансовим станом підприємства у сукупності становить методологію та методику аналізу. У фінансовій аналітиці бізнесу традиційним є застосування дескриптивних, предикативних і нормативних моделей, які дають змогу структурувати та ідентифікувати взаємозв'язки між основними показниками [15–19]. Як вважають сучасні науковці, бізнес все більше переваги надає моделям предикативного аналізу, які дають змогу створювати прогностичні моделі фінансового стану.

Традиційна технологія фінансової аналітики бізнесу представлена широким колом формалізованих і неформалізованих методів. Зауважимо, що на сучасному етапі розвитку економіки, практично неможливо виділити методи, властиві лише конкретному науковому напрямку. Спостерігається взаємопроникнення наукових інструментаріїв різних наук. Так у фінансовій аналітиці бізнесу є місце для методичного інструментарію статистики, економічної кібернетики, моделювання та інших.

Частіше за все під час проведення фінансового аналізу використовуються такі динамічні економіко-математичні моделі, як:

- трендові економіко-математичні моделі з лінійною, логарифмічною, поліноміальною та експоненціальною апроксимаціями;

- моделі згладжування динамічного ряду з урахуванням ковзної середньої величини та центрованої ковзної середньої величини;
- мультиплікативні й адитивні моделі декомпозиції динамічного ряду результативного фінансового показника;
- авторегресійні економіко-математичні моделі;
- динамічні регресійні моделі та економіко-математичні моделі з незалежними лаговими змінними [18].

У процесі фінансового аналізу також широко застосовують традиційні методи економічної статистики (середніх і відносних величин, групування, графічний, індексний, елементарні методи обробки рядів динаміки) та математико-статистичні (кореляційний аналіз, дисперсійний аналіз, метод головних компонентів).

Спеціальні прийоми фінансового аналізу, що досить широко використовуються у сучасній практиці бізнесу, це: вертикальний і горизонтальний аналіз, коефіцієнтний аналіз, трендовий і порівняльний аналіз, факторний аналіз [15–19]. Останній представлено такими способами. До детермінованого факторного аналізу належать: ланцюгові підстановки; індексний метод; абсолютні різниці; відносні різниці; інтегральний; пропорційне ділення; до способів стохастичного факторного аналізу: кореляційний аналіз; дисперсійний аналіз; компонентний аналіз; сучасний багатомірний аналіз.

Застосування методів оптимізації показників потребує використання комп'ютерної технології та програм: методи дослідження операцій; теорія ігор; теорія масового обслуговування, тощо.

У ситуаціях, коли розв'язок окресленого аналітичного завдання параметричними методами не представляється можливим застосовують методи експертних оцінок: індивідуальні та групові (Дельфі, круглий стіл, інтерв'ю, експертне опитування, мозковий штурм, метод сценаріїв, метод середньозважених оцінок, ділова гра, японський метод «ринги» та інші [20]). До неформалізованих методів також належать методи побудови сценаріїв, психологічні, морфологічні, порівняння [15–19]. Слід зауважити, що застосування неформалізованих методів характеризується певним ступенем суб'єктивізму, адже спирається на базу з досвіду, професійних знань і специфічної інтуїції аналітика. Деяка доля суб'єктивізму також притаманна і методикам

комплексного оцінювання (інтегральна, рейтингова, синтетична), адже йдеться про відбір ключових «маркерів» або визнання мотиваторами/демотиваторами та т. п.

Отже, чим детальніша і точніша інформаційна модель показників фінансової аналітики, тим кращі можливості формування вагомих пропозицій для поліпшення фінансового стану конкретного бізнесу. Пізнавши внутрішню сутність явищ і процесів за показниками, характер і закономірності їх зміни та розвитку, можна побудувати інформаційну модель бізнесу за відповідними потребами і можливостями.

З огляду на це застосування сучасної технології фінансового аналізу корисне для кожного, кому доводиться брати участь в ухваленні рішень у сфері економічної діяльності фірми (компанії, підприємства) або давати рекомендації для прийняття їх чи зазнавати на собі наслідки діючого механізму функціонування бізнесу в конкретній сфері народного господарства.

У стратегічному фінансовому аналізі набули поширення методи сучасної гібридної діагностики фінансово-економічного стану підприємств:

- стратегічний Дью-Ділідженс (Due Diligence);
- діагностичний бенчмаркінг (Benchmarking);
- SWOT/TOWS/SNW/SPACE/PEST/STEP-аналіз;
- ABC/XYZ-аналіз;
- методи теорії штучних нейронних мереж;
- метод економічних нормалей.

Перевагами застосування цих методів є можливість взаємного доповнення окремих якісних характеристик внутрішнього і зовнішнього середовища бізнесу та кількісних критеріїв і індикаторів його функціонування.

Дью Ділідженс (в перекладі з англійської мови Due Diligence означає «забезпечення належної сумлінності (добросовісності)») є процедурою, проведення якої в підсумку дає можливість сформувати об'єктивне уявлення про об'єкт інвестування. Незалежна оцінка є комплексною та містить оцінювання потенційних ризиків, факторний аналіз впливу зовнішнього середовища та інших аспектів фінансово-господарської діяльності підприємства. До їх складу науковці зараховують досить широкий перелік: організаційні, правові, фінансові, маркетингові, податкові, політичні, ринкові, технологічні тощо [21]. Тому процедуру «Due Diligence» за змістом слід відрізняти від звичайного аудиту.

Дійсно, під час первісного запровадження «Due Diligence» американські економісти виконували аудит у процесі комплексного оцінювання стану підприємств для прийняття остаточного рішення про допуск їх цінних паперів до котирування на біржах, але в наш час сфера практичної реалізації «Due Diligence» є значно ширшою. До цього методу належать п'ять основних напрямів: фінансовий аналіз (Financial Due Diligence); податковий аналіз (Tax Due Diligence); аналіз правових аспектів комерційної діяльності (Legal Due Diligence); аналіз інформаційного забезпечення (IT Due Diligence); аналіз впливу на довкілля (Environmental Due Diligence). Можна зустріти шостий напрям аналітики: Political due diligence (увага прикута до політичних ризиків, що пов'язані з діяльністю підприємства). Головний результат реалізації цього напрямку – окреслення перспектив розвитку підприємства в умовах турбулентного політичного бізнес-середовища.

Виокремлюють також такі змістовні блоки Due Diligence (орієнтація на інформаційне наповнення Звіту про управління): операційний, правовий, податковий, технічний, фінансовий маркетинговий, соціальний, екологічний [22].

Аналіз ґрунтується на внутрішній інформації, нотаріальних актах, даних, які надають конкуренти/партнери, і проводиться з метою:

- перевірити достовірність фінансової та іншої внутрішньої інформації;
- знайти підтвердження припущенням, закладеним у бізнес-плані;
- оцінити можливість реалізації короткострокової і довгострокової стратегії;
- переконатись у правильності оформлення всіх документів на предмет їхньої відповідності законодавству і внутрішнім правилам;
- упевнитись у правильності і своєчасності подання податкової і статистичної звітності;
- оцінити конкурентні позиції на ринку;
- переконатися в тому, що керівництво є достатньо компетентним для реалізації намічених планів;
- знизити всі наявні ризики [23].

Метою фінансового Due Diligence є «перевірка фінансової звітності підприємства з метою встановлення достовірності та

повноти відображеної інформації, а також оцінювання фінансового стану підприємства й існуючих загроз економічній безпеці бізнесу» [22].

Найбільш цінним внеском для фінансової аналітики бізнесу, на наш погляд є те, що Due Diligence слід розглядати як комплекс аналітичних заходів із гарантування економічної безпеки підприємства. Безумовно, якісна відповідь на реалії сьогодення – отримання повної і «чесної» картини існуючого фінансового стану підприємства та перспектив його трансформації.

Життєздатність сучасного бізнесу в мінливих умовах сьогодення напряму залежить від уміння постійно вдосконалюватися, зробивши його ознакою звичайного функціонування.

Серед ефективних інструментів, використання яких дає підприємству можливість зміцнювати фінансовий стан, підвищувати продуктивність і результативність фінансово-господарської діяльності, забезпечувати конкурентні переваги в бізнесі є бенчмаркінг. «Бенчмаркінг використовується як важіль, здатний зламати заковану структуру організації, стиль ведення бізнесу, орієнтуючись, зокрема, на кращі результати інших підприємств» [24]. Більш розгорнуте визначення дає експрезидент Американського товариства якості (ASQ) Грегорі Ватсон: «Бенчмаркінг – це процес систематичного і неперервного вимірювання: оцінювання власної діяльності та порівняння її з діяльністю організацій-лідерів з метою отримання інформації, корисної для самовдосконалення».

Суть сьогоdnішнього трактування бенчмаркінгу зводиться до безупинного систематичного пошуку і впровадження найкращих практик, що дозволять набути більш досконалої форми (відповідно сфери застосування). Він використовується як інструмент стратегічного планування та прогнозування, у якому завдання визначаються не від досягнутого, а на основі аналізу показників конкурентів.

Слід зауважити, що бенчмаркінг, як високоефективний і низьковитратний метод стратегічної аналітичної діагностики фінансового стану сучасного підприємства, потребує пильної уваги та досить жорсткого контролю за дотриманням технології його організації.

По суті бенчмаркінг – це процес еталонного зіставлення. Технологія бенчмаркінгу об'єднує в єдину систему розробку стратегії, галузевий аналіз і аналіз конкурентів. Бенчмаркінг

розглядають як метод порівняння окремих ключових показників організації, часто фінансових, з відповідними показниками конкурентів або із середнім рівнем у галузі.

Етапи реалізації у фінансовій аналітиці бізнесу:

- вивчення внутрішнього фінансового середовища підприємства і виявлення можливостей для реалізації інноваційно-радикальних змін;

- визначення основних критеріїв оцінювання;

- вибір фірм або технологій для порівняння;

- збір інформації;

- аналіз показників і визначення можливостей використання отриманих даних;

- адаптація і використання найкращого практичного досвіду, який може привести до покращення маркерів «фінансового здоров'я». Категорично не вітається сліпе копіювання чужих досягнень, а виключно їх адаптація.

Опора на відпрацьований і перевірений практикою досвід сприяє зниженню ризику, дозволяє підприємцям уникнути багатьох помилок, скоротити тимчасові і фінансові витрати, пов'язані з набуттям власного досвіду через проведення експериментів [24].

При всій простоті, доступності та зручності, бенчмаркінг є серйозним науково-практичним інструментом інформаційно-аналітичного і техніко-економічного обґрунтування вибору напрямів формування та реалізації стратегії. Він дозволяє, з однієї сторони, мінімізувати ризик при досягненні конкурентних переваг, а з другої – за рахунок свого інформаційного базису, зберігати можливість безпеки прийняття неефективних рішень.

Наступний інструмент формування стратегії, про який слід згадати – це SWOT-аналіз. Застосування його представлено досить широко, адже хронологія налічує понад 50 років.

SWOT-аналіз є одним з найпоширеніших методів оцінювання середовища (за початковими буквами англійських слів «сила», «слабкість», «можливості», «загрози») – це групування факторів середовища функціонування підприємства на зовнішні і внутрішні, їх аналізування з позиції визначення позитивного чи негативного впливу на діяльність підприємства [25]. Мета SWOT-аналізу полягає у здійсненні структурованого опису ситуації, відносно якої необхідною є розробка управлінських рішень. Структуризація досягається завдяки побудові матриці SWOT.

До основних завдань SWOT-аналізу належать:

- виявлення можливостей, які відповідають ресурсам фірми;
- визначення загроз і розробку заходів щодо знешкодження їх впливу;
- виявлення сильних сторін фірми і зіставлення їх із ринковими можливостями;
- визначення слабкостей фірми і розробка стратегічних напрямів їх подолання;
- виявлення конкурентних переваг фірми і формування її стратегічних пріоритетів [26].

Комбінація сильних і слабких сторін, можливостей і загроз дає змогу сформуванню оптимальної стратегії (фінансову або маркетингову) підприємства, враховуючи умови ринкового середовища.

Зазначений інструмент має управлінську і стратегічну цінність, адже пов'язує між собою фактори внутрішнього і зовнішнього середовища та інформує, які ресурси і можливості потрібні компанії у майбутньому [27]. Висока практична значущість SWOT-аналізу перекидає деякий суб'єктивізм у застосуванні, адже диференціація факторів впливу здійснюється на розсуд аналітика, що робить аналіз. Це тягне за собою поширену помилку, а саме дуже часто очікування є завищеними, а ризики – недооціненими.

Цей метод є мало формалізованим, результати якого мають здебільшого якісні, а не кількісні характеристики, що призводить до певних труднощів у процесі моніторингу ситуацій [28].

Досить суттєвим недоліком є статичність (постійне відставання інформації про середовище, що аналізується, від теперішнього часу). Подолання цієї вади можливо завдяки застосуванню циклічної схеми проведення.

TOWS є логічним продовженням SWOT-аналізу. Матриця TOWS-аналізу – це інструмент, що допомагає скомбінувати результати SWOT-аналізу так, щоб згенерувати можливі варіанти сценаріїв розвитку підприємства. Вона також фокусується на сильних і слабких сторонах підприємства, можливостях і загрозах, але йде ще далі і пов'язує/порівнює внутрішнє та зовнішнє середовище, щоб допомогти визначити стратегічні варіанти.

Метою аналізу є пошук зв'язку між характеристиками і факторами із різних секторів SWOT і розробка стратегій посилення та нівелювання на їх основі. У такий спосіб, можна обра-

ти комбінації, які максимізують сильні сторони для потужного використання можливостей, а які мінімізують слабкі – для уникнення загроз.

Запровадження на практиці зазначених інструментів аналізу спрощується можливостями роботи фінансових аналітиків з редагованими шаблонами для швидкого проведення SWOT/TOWS-аналізу. До позитивних якостей цих інструментів належать їх простота і можливість залучення до обговорення досліджуваних проблем широкого кола керівників і спеціалістів.

Оцінка чинників зовнішнього та внутрішнього середовища і розробка альтернативних сценаріїв стратегічної поведінки у конкурентному просторі може бути зроблена за допомогою застосування спорідненої до SWOT-аналізу методики SPACE-аналізу, що належить до категорії багатокритеріальних. Розробляється матриця, яка структурується з чотирьох квадрантів. Кожен з них характеризує позиції підприємства відібрані за такими критеріями:

- конкурентні переваги (КП);
- привабливість галузі (ПГ);
- фінансовий потенціал (ФП);
- стабільність середовища (СС).

Зазначені компоненти внутрішнього та зовнішнього бізнес-середовища утворюють осі матриці, які, у свою чергу, розглядаються як найважливіші детермінанти загальної стратегічної позиції підприємства. Кожна з компонент містить набір чинників, відповідний аналіз яких дає змогу вибрати стратегічні альтернативи та відповідну стратегію підприємства. Заключний етап реалізації методики полягає у відображенні результатів зважених оцінок критеріїв у системі координат XOY, у якій кожна половина осей X і Y відображає відповідну групу критеріїв [29].

В умовах невизначеності числові дані у методиці SPACE можна перетворювати на формат довірчих інтервалів і проводити аналіз, оперуючи діапазонами чисел. Це дає змогу впевніше окреслювати стратегічний трикутник і завчасно готувати різні сценарії стратегічної поведінки залежно від змін у зовнішньому середовищі, що очікують підприємство [30].

Застосування стратегічного аналізу в окреслених межах (внутрішнє середовище та зовнішнє середовище окремо) реалізується за допомогою методик SNW-аналізу та PEST/STEP-аналізу.

SNW-аналіз (походження абрєвіатури від трьох англійських слів: S – Strenght – сильна сторона, N – Neutral – нейтральна позиція, W – Weakness – слабка сторона) є більш ґрунтовним підходом до аналітики сильних і слабких сторін до яких додається особлива нейтральна позиція. В її якості найчастіше розглядають середньо-ринковий стан для даної конкретної ситуації. Отже, SNW-підхід – це раціональний розвиток SW/SWOT-підходу. Метою цього методу аналізу є визначення факторів внутрішнього середовища підприємства, найбільш сильних сторін з метою їх удосконалення та розвитку, ліквідація чи переведення слабких сторін у нейтральні та згодом (за можливості) у сильні [31].

У світовій економічній науці аналіз основних факторів зовнішнього макросередовища називається PEST-аналізом. PEST-аналіз (іноді позначають як STEP) – це маркетинговий інструмент, призначений для виявлення політичних (P – political), економічних (E – economic), соціальних (S – social) і технологічних (T – technological) аспектів зовнішнього середовища, які впливають на діяльність підприємства [32]. У сучасних умовах динамічного бізнес-середовища адекватна оцінка його впливу є умовою виживання і розвитку та безпосередньо впливає на вибір стратегії. Для формування профілю середовища здійснюється структуризація і відбір факторів, застосовується матричний метод. Результати подібного моніторингу у фінансовій сфері дозволяють поглибити і розширити інформаційну підтримку управлінських рішень в галузі стратегічного планування.

Отже, у фінансовій аналітиці найбільш придатними методами аналізу для виявлення й оцінювання рівня загроз фінансовій безпеці підприємства є: SWOT/TOWS-аналіз, SPACE-аналіз, PEST/STEP-аналіз, SNW-аналіз.

Поєднання кількісних та якісних критеріїв у фінансовій аналітиці бізнесу реалізується досить широко. Прикладом є ABC/XYZ-аналіз, який використовується не лише в управлінні товарними запасами при їх селективному відборі, також для виявлення продукції з найвищим рівнем рентабельності, вагомих та цінних для підприємства постачальників і клієнтів, фондуючих елементів витрат, найефективніших напрямів реальних і фінансових інвестицій.

Сучасні дослідження у сфері фінансової аналітики дозволяють впевнено наголошувати на тезі доцільності та ефектив-

ність застосування штучних нейронних мереж. Фіксуємо досить потужний поштовх до використання за кордоном, в Україні накладають обмеження рівень кваліфікації аналітиків і можливості застосування ними відповідних інформаційних ресурсів.

«Серед областей застосування нейронних мереж – автоматизація процесів розпізнавання образів, прогнозування, адаптивне керування, створення експертних систем, організація асоціативної пам'яті, обробка аналогових і цифрових сигналів, синтез і ідентифікація електронних ланцюгів і систем» [18].

До головних переваг використання методів штучних нейронних мереж слід зарахувати синтез лінійних і нелінійних моделей. Так, науковцями запропоновано вирішувати завдання забезпечення стабільності фінансово-господарської діяльності підприємства [33] або банку [34] за допомогою нейронної мережевої моделі кластеризації – самоорганізуючих карт Кохонена, що дозволяє відобразити результати фінансового аналізу як компактні і зручні для інтерпретації двовимірні карти.

Інтерфейс, який містить кластеризацію об'єктів за алгоритмом Кохонена використовується для пошуку закономірностей у великих масивах даних, що дозволяє проводити розвідувальний аналіз даних, який відрізняється від класичних статистичних процедур. Карти Кохонена (самоорганізуючі карти, або SOM – self-organizing maps) призначено для візуального представлення багатовимірних властивостей об'єктів на площині з двома осями.

Методом карт Кохонена для кожного об'єкта системи у визначений період діяльності можна встановити деякі об'єктивні обмеження структурних характеристик, що дозволять запобігти переходу до проблемних кластерів або забезпечуватимуть перехід до більш якісних. Мова йде про математичне моделювання деякого крайового значення структурних показників, що відповідатиме встановленому рівню, наприклад, фінансової стійкості підприємства. Отже, апарат нейронних мереж дозволяє не лише пояснити сучасний стан системи та оцінити фінансовий стан кожного з її об'єктів, але й встановлювати запобіжні обмеження для будь-якого з цих об'єктів з метою підтримки заданого рівня фінансової стійкості.

Висока точність є перевагою застосування методів діагностики банкрутства, в основі яких лежать нечітко-логічний аналіз і штучні нейронні мережі [35, 36]. Для реалізації інтелектуального модулю оцінювання фінансово-економічного стану підпри-

емства та аналізування ймовірності банкрутства українські науковці рекомендують «застосувати нейро-нечіткі мережі, що усувають недоліки та об'єднують переваги цих двох структур, одержавши у такий спосіб модель, яка втілює в собі експертні знання про досліджуваний об'єкт і водночас має можливість тонкої настройки змінних параметрів, тобто механізм навчання» [36].

Окремої уваги потребує розгляд методу економічних нормалей у сфері фінансової бізнес-аналітики.

Соціально-економічну нормаль використовують в різних сферах, найбільш часто її використовують як індикатор ефективної діяльності обраної сфери. Вона є теоретично обґрунтованим співвідношенням темпів динаміки розвитку сфери, яка досліджується.

Аналіз динаміки показників на підставі порівняння з нормаллю є орієнтиром щодо забезпечення передумов стійкого зростання і досягнення міцного фінансового стану підприємства. Порівняння з незначною кількістю ключових індикаторів (темпи росту чистого доходу, активів, чистого фінансового результату та інших у різних модифікаціях) дозволяє вчасно зреагувати на їх коливання і співвідношення.

Наприклад, методичний підхід побудови соціально-економічної нормалі на основі індексної функціональної моделі прибутку, складові якої є критеріями прибуткової діяльності [37], аналіз ефективності сфери послуг [38] та сфери соціального страхування [39] на основі використання побудови соціально-економічної нормалі. Також, реалізація методу економічних нормалей передбачає застосування «золотих правил» економіки і бізнесу, які базуються на швидших темпах зростання прибутку, порівняно з темпами обсягів реалізації, власного капіталу й активів [40]. Перелік можливостей застосування далеко не вичерпано представленими прикладами.

Складність поточної ситуації, обмежений доступ до ресурсів, дефіцит власних джерел фінансування бізнесу посилили необхідність удосконалення роботи над вирішенням завдань оптимізації рівня витрат і забезпечення їх стійкої позитивної тенденції.

Фінансова аналітика в площині формування моделі управління витратами бізнесу представлена такими методами:

- директ-костинг;
- абсорбшен-костинг (стандарт-костинг);
- таргет-костинг;

- кайзен-костинг;
- кост-кілінг.

Поряд з обліком витрат і обчисленням собівартості одиниці продукції вони мають також контрольную і аналітичну функції за статтями витрат.

Визначення та вивчення структури собівартості є ключовим завданням фінансової аналітики витрат бізнесу. Застосування цих методів в аналізі дає можливість оперативно контролювати та регулювати витрати на підприємстві шляхом їхнього передбачення й попереднього визначення можливих результатів, які плануються одержати.

Абсорбшен- і директ-костинг – два різних методу виробничого калькулювання. Основна їхня відмінність полягає в порядку розподілу постійних витрат між калькуляційними періодами.

Директ-костинг є системою управлінського обліку, яка має за основу класифікацію витрат на змінні і постійні та містить облік їх за видами, місцями виникнення і носіями, а також аналіз витрат і результатів для прийняття управлінських рішень [41]. Ця система спирається, перш за все, не на функціональну класифікацію витрат (виробничі, закупівельно-збутові, управлінські), а на їхнє ставлення до рівня ділової активності (обсягу випуску). Собівартість обчислюється за змінною частиною витрат. У цій системі тільки змінні витрати будуть вважатися витратами на продукт, тобто беруть участь в обчисленні запасів і прибутку відповідно до руху фізичних одиниць продукції. Нині система директ-костинг трансформована у систему за назвою верибл-костинг, де до витрат на продукцію зараховують не тільки прями змінні витрати, а й змінні накладні.

Абсорбшен-костинг (стандарт-костинг) – метод повної собівартості, тобто всі виробничі витрати зараховуються до собівартості продукції. Калькуляція з повним розподілом витрат передбачає визначення собівартості продукції з розподілом всіх витрат між реалізованою продукцією та залишками товару. Важливе значення мають результати застосування цього методу для аналізу рентабельності. Також практична цінність застосування методу стандарт-кост полягає в тому, що він дає змогу здійснити аналіз відхилень від норм за центрами виникнення витрат і центрами відповідальності, створює умови для організації управління виробництвом за відхиленням від норм в оперативному режимі [42].

Таргет-костинг – метод стратегічного управління витратами підприємства, який передбачає розрахунок цільової собівартості продукції виходячи із попередньо встановленої ціни, метою якого є забезпечення оптимізації витрат на виробництво [43]. Система таргет-костинг відповідає вимогам стратегічного управління витратами та враховує зовнішні фактори впливу на параметри виробничої діяльності [44]. Цінним є те, що таргет-костинг передбачає витрати, які очікуються в майбутньому, і визначає, як вони вплинуть на рівень рентабельності виробу. Особливістю застосування методу є те, що цільову собівартість визначають зворотнім шляхом, а саме зворотна (ретроградна) калькуляція використовується замість традиційної (прогресивної) калькуляції. Результати аналітики використовуються для оптимізації рівня витрат, підвищення прозорості використання ресурсів у виробництві, удосконалення структури витрат і підвищення якості продукції.

Застосування кайзен-костингу переслідує ціль – удосконалення діяльності компанії або її окремих підрозділів за допомогою внутрішніх резервів без залучення великих інвестицій ззовні. Цей підхід дає змогу кожному працівнику, пов'язаному із процесом виробництва, зробити свій внесок щодо скорочення витрат. Аналітика спрямована на забезпечення необхідного рівня собівартості продукту (цільова собівартість) і пошук можливостей зниження витрат до деякого цільового рівня. Головним завданням є ліквідація різниці між фактичною і цільовою собівартістю завдяки залученню всього персоналу компанії [43].

Метод кост-кілінг трактують, як особливий метод управління витратами, що може застосовуватись як за звичайного так і за стратегічного планування діяльності підприємства. За цим методом використовуються різні короткострокові і вузько направлені дії щодо зниження витрат на виробництві. За реальних обставин метод кост-кілінг – це спосіб мінімізації поточних витрат на виробництво, тому і розглядати цей метод необхідно і з точки зору обліку (фінансового й управлінського), а також і з точки зору звітності як зовнішньої так і внутрішньої, яка має бути запроваджена на підприємстві. Спрямований на максимальне зменшення витрат у найкоротший термін без збитку для діяльності підприємства і перспектив його розвитку. Перевагою кост-кілінгу є те, що він дає змогу швидко скоротити витрати підприємства, а недоліками – жорсткість, бо він

передбачає зменшення витрат на заробітну плату і скорочення персоналу; використання його час від часу або лише по окремих підрозділах підприємства не дасть очікуваних результатів [44].

В окрему групу зарахуємо такі інструменти фінансової аналітики витрат, що застосовуються у сучасному бізнесі: CVP-аналіз, LCC-аналіз, VCC-аналіз, тощо.

В основі застосування CVP-аналізу лежить методика аналізу співвідношень «витрати – обсяг – прибуток» («Cost – Volume – Profit»). Цей метод також відомий під назвою «обрахунок точки беззбитковості». Аналітичні можливості цього методу дозволяють цілеспрямовано управляти, знаходити оптимальне співвідношення між постійними і змінними витратами, ціною та обсягами виробництва продукції, ефективно прогнозувати і планувати прибуток підприємства [45]. Перевагами є можливість знаходження оптимуму між змінними і постійними витратами та між ціною і обсягами реалізації продукції; мінімізація підприємницького ризику завдяки окресленню меж беззбитковості; ідентифікація запасу фінансової стійкості; отримання ґрунтовних прогнозів фінансових результатів і фінансового стану в майбутньому.

У стратегічному управлінні застосовується LCC-аналіз (Life Cycle Costing) або розрахунок витрат за етапами життєвого циклу продукції. Слід відмітити, що це єдиний метод управління витратами, який передбачає врахування впливу інфляції через дисконтування грошових потоків у прийнятті рішень [46]. Перевагами LCC-аналізу є: забезпечення точного прогнозу витрат і співвідношення отриманого доходу та витрат щодо виробництва виробу загалом; забезпечення стратегічного бачення структури витрат і зіставлення її зі структурою доходів [41].

Інструмент VCC (Value Cost Chain або управління ланцюжком споживчої вартості) застосовується у стратегічному контролінгу витрат. Передбачає аналіз витрат, що знаходяться поза сферою прямого впливу підприємства. Фінансові рішення, які можуть бути прийняті на основі наведеного інструменту: вихід на нові ринки; підвищення конкурентоспроможності підприємства завдяки низьким витратам і відповідної їм низької ціни; ефективне використання наявних ресурсів. Отже, менеджмент, заснований на управлінні вартістю, впевнено займає лідерські позиції в умовах мінливого сьогодення.

Керівникам необхідно інструмент управління як витратами, так і капіталом. Назріла нагальна необхідність вдосконалення процесу вартісно-орієнтованого управління діяльністю сучасного підприємства. Як відповідь викликам – в бізнес-аналітиці набувають популярності системи ABC (Activity Based Costing – функціонально-вартісний облік) і EVA (Economic Value Added – економічна додана вартість) [47].

Практика дозволяє стверджувати, що наявність позитивного фінансового результату є недостатньо інформативним фактом для застосування його як беззаперечного аргументу на користь високої ефективності діяльності у процесі формування висновків фінансової аналітики господарських перспектив сучасного підприємства. У той же час, генерування підприємством додаткової вартості є важливим аспектом його розвитку. У межах досить презентабельного кола методичних підходів щодо ідентифікації виконання цієї умови підприємством у процесі фінансово-господарської діяльності чільне місце посідає моделювання економічної доданої вартості. Цінність згаданого показника полягає в тому, що саме «економічна додана вартість дає змогу оцінити рівень ефективності з позицій трансформації прибутку підприємства в його ринкову вартість» [48].

На думку багатьох науковців і практиків, показник EVA є найбільш вдалим методичним інструментом для оцінювання поточного стану і перспектив розвитку фінансово-господарської діяльності підприємства та вимірювання ринкової вартості бізнесу, адже він враховує фінансові параметри, які безпосередньо впливають на фінансові результати (прибуток), капітал, взаємовідносини з контрагентами та управління персоналом.

Досить часто в науковій літературі зустрічаємо тезу про те, що на сьогодні показники, сформовані в середовищі традиційного бухгалтерського обліку, у значній мірі втратили цінність для менеджменту [48, 49]. Ця теза спирається на те, що під час визначення вартості, яка створюється підприємством в будь-який період часу (тобто її економічного прибутку або економічної доданої вартості), потрібно враховувати не тільки витрати, які фіксуються на бухгалтерських рахунках, але також і альтернативні витрати залучення капіталу, інвестованого в бізнес. Здійснення розрахунків вимагає значного коректування фінансової звітності для нівелювання її загальної спрямованості на інтереси кредитора. Наприклад, найбільш істотними корек-

туваннями величин прибутку і капіталу є поправки на розмір нематеріальних активів (пов'язаних із науково-дослідними розробками, що забезпечують одержання вигод у майбутньому) за винятком накопиченої амортизації, вартість яких повинна капіталізуватися, а не списуватися у витрати; відкладені податки; різні резерви (різниця в оцінці запасів за допомогою різних методів, резерв за сумнівною дебіторською заборгованістю) та ін.

Слід зауважити, що уніфікованої методики розрахунку EVA (Economic Value Added – економічна додана вартість) не існує. Найуживаніша формула: різниця між операційним прибутком після оподаткування (NOPAT) і вартістю капіталу, який є добутком інвестованого перманентного капіталу (IC) та середньозваженої вартості капіталу (WACC) [48]. Отже, ключовою відмінністю від обрахунку традиційних бухгалтерських показників є врахування у складі EVA вартості не тільки позикового, а й акціонерного капіталу. Але навіть незначні коливання у вартості капіталу можуть призвести до суттєвих змін показника EVA. Отже, поширенню цього інструменту фінансової аналітики заважає його високий ступінь залежності від змін у вартості капіталу та потреба у додаткових відомостях, які не можна отримати із фінансової звітності підприємства. Розглядаючи інструмент фінансової аналітики бізнесу – EVA не можемо залишити поза увагою використання системи збалансованих показників (Balancea Scorecard (BSC)), яка містить різні фінансові і нефінансові показники, що дають змогу комплексно оцінити вартість підприємства й ефективність його діяльності на основі концепції «Performance Management» (управління результативністю). Показник EVA посідає чільне місце серед фінансових показників в BSC.

Сучасні науковці одностайно стверджують, що підприємствам необхідна система оцінювання, здатна збалансовано та адекватно відобразити траєкторію руху в досягненні цілей стратегії розвитку, достовірно діагностувати зрушення та зміни, що відбуваються на підприємстві [50] і саме система збалансованих показників (Balancea Scorecard (BSC)) відповідає на ці виклики. Концепція ЗСП вигідно відрізняється від інших концепцій тим, що фінансові й нефінансові індикатори інтегруються з урахуванням причинно-наслідкових зв'язків між результуючими показниками і ключовими факторами, під

впливом яких вони формуються [51]. Отже «ЗСП є управлінською і стратегічно-вимірною системою, яка є збалансованим комплексом інтегрованих показників» [52].

Цінність цієї системи для фінансової аналітики полягає в тому, що завдяки застосуванню досить широкого кола кількісних і якісних маркерів досягається розв'язок таких завдань аналітики:

- ідентифікація закономірностей розвитку з тим, щоб мати можливість проєктувати їх на перспективу;
- кількісний вимір впливу окремо взятого фактора на кінцевий результат;
- оцінка раціональності ухвалення управлінського рішення в межах фінансового менеджменту підприємства;
- виявлення «хворих» або «проблемних» аспектів фінансового стану підприємства;
- відбір найбільш привабливих з точки зору майбутньої ефективності проєктів.

За допомогою контролю засобами обрахунку КРІ (ключових показників ефективності або коректніше, ключових показників результатів діяльності) застосування системи Balance Scorecard (BSC) дає підприємству можливість оцінити свій поточний стан і допомогти в оцінюванні успішності реалізації обраної стратегії, забезпечити мотивацію персоналу та підвищення рівня відповідальності кожного за кінцеві результати у визначеному секторі або сфері.

Пошук методичного забезпечення адекватного реаліям сучасного стану розвитку національної економіки, особливостям поточного періоду, пов'язаним з обтяжливими факторами пандемії, війни, інших ризиків фінансового та не фінансового характеру триває. Нагальною потребою для удосконалення фінансового управління є розробка нових і розвиток традиційних методів фінансової аналітики бізнесу. На сьогодні технології фінансової аналітики увібрали в себе характерні ознаки сфер застосування, як то: менеджмент, маркетинг, фінанси і є синтетичним відбитком тих потреб, які висуває практика господарювання.

Сучасна технологія фінансової бізнес-аналітики вдосконалюється та розвивається в умовах цифрофізації і впровадження досягнень науково-технічного прогресу. Панування сучасних технічних засобів побудови різних інформаційних систем, автоматизована обробка даних із використанням інформаційних технологій відкривають перед фінансовою аналітикою нові можливості та перспективи.

Список використаних інформаційних джерел

1. Резнікова О. О. Щодо удосконалення кризового менеджменту та розвитку інших складових національної стійкості в умовах пандемії COVID-19 URL: <https://niss.gov.ua/sites/default/files/2020-04/kryzovyy-management.pdf> (дата звернення: 2.02.2022).
2. Мельничук Д. Є., Круглякова В. В. Застосування інформаційних технологій у фінансовому менеджменті. *Сучасна молодь в світі інформаційних технологій : матер. II Всеукр. наук.-практ. інтернет-конф. молодих вчених та здобувачів вищої освіти, присвяченої Дню науки (14 травня 2021 р., м. Херсон)* / за ред. Н. В. Кириченко, Г. О. Димової та ін. Херсон: Книжкове видавництво ФОП Вишемирський В. С., 2021. 212 с. С. 10–13.
3. Аналітика. Матеріал з Вікіпедії – вільної енциклопедії URL: <https://uk.wikipedia.org/wiki/%D0%90%D0%BD%D0%B0%D0%BB%D1%96%D1%82%D0%B8%D0%BA%D0%B0> (дата звернення: 2.02.2022).
4. Горошкова Л. М. Бизнес-анализ: сущность и назначение. *Аудит и финансовый анализ*. 2003. № 4. URL: http://www.auditfin.com/fin/2003/4/fin_2003_41_rus_03_03_Gorshkova/fin_2003_41_rus_03_03_Gorshkova.asp (дата звернення: 7.02.2022).
5. Грабовецький Б. Є. Економічний аналіз : навч. посіб. Вінниця : ВНТУ, 2013. 84 с.
6. Kohonen T. Essentials of the self-organizing map. *Neural Networks*. 2013. № 37. P. 52–65.
7. Deboeck G., Kohonen T. Visual Explorations in Finance with Self-Organizing Maps. London : Springer, 2013. 317 p.
8. Карпенко О. В., Карпенко В. Д., Плікус І. Й. Цифровізація як чинник стійкого розвитку бізнесу. Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в умовах інноваційних інформаційних технологій : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2021. 410 с. – С. 170–183.
9. Виганяйло С. М., В'юненко О. Б. Тенденції розвитку інформаційних технологій у бізнес-аналітиці. *Вчені записки ТНУ імені В. І. Вернадського*. 2021. Серія: Технічні науки. Т. 32 (71) Ч. 1 № 1. С. 51–55.
10. Деміденко С. Л. Підходи до організації економічного аналізу з використанням сучасних інформаційних технологій. Перспективи розвитку бухгалтерського обліку, аналізу та аудиту в умовах інноваційних інформаційних технологій : монографія. Полтава : ПУЕТ, 2021. 410 с. – С. 319–328.
11. Іванченкова Л., Ткачук Г., Скляр Л., Маркова Т. Програмне забезпечення фінансової аналітики бізнесу. *Modeling the development of the economic systems*, 2022 (1), P. 64–70.

12. Програмне забезпечення фінансового аналізу. Фінанси. URL: https://stud.com.ua/73032/finansii/programne_zabezpechennya_finansovogo_analizu (дата звернення: 7.02.2022).
13. Pokhylko S. V., Eremenko A. Using social media platforms to create and develop business projects. *Socio-Economic Challenges: Proceedings of the International Scientific and Practical Conference: Sumy, November 3–4, 2020*. Sumy, 2020. P. 249–253.
14. Чевганова В. Я., Сосновська О. О., Міняйленко І. В. Бізнес-діагностика : навч. посіб. із дисципліни «Бізнес-діагностика» для студентів спеціальності 076 «Підприємство, торгівля та біржова діяльність», 051 «Економіка» другого рівня вищої освіти. Полтава : Полтавський національний університет імені Юрія Кондратюка, 2018. 217 с.
15. Тютюнник Ю. М., Тютюнник С. В., Дорогань-Писаренко Л. О. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Полтава : ПДАА, 2016. 430 с.
16. Подольська В. О., Яріш О. В. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Київ : Центр навч. літ-ри, 2007. 488 с.
17. Павловська О. В., Притуляк Н. М., Невмержицька Н. Ю. Фінансовий аналіз : навч.-метод. посіб. Київ : Вид-во КНЕУ, 2002. 388 с.
18. Отенко І. П., Азаренков Г. Ф., Іващенко Г. А. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Харків : Видво ХНЕУ ім. С. Кузнеця, 2015. 156 с.
19. Лучко М. Р., Жукевич С. М., Фаріон А. І. Фінансовий аналіз : навч. посіб. Тернопіль : Вид-во ТНЕУ, 2016. 304 с.
20. О'Шонесси Дж. Принципы организации управления фирмой : пер. с англ. Москва : МТ Пресс, 2001. 296 с.
21. Безус А. М., Шафранова К. В., Шевчун М. Б. Застосування процедури дью дїлідженс як важеля зменшення інформаційних ризиків при здійсненні емісії цінних паперів. *Інвестиції: практика та досвід*. 2018. № 9. С. 50–53.
22. Ткаченко А. М., Тютченко С. М. Due diligence корпоративної звітності як комплекс аналітичних заходів із гарантування економічної безпеки підприємства. *Науковий вісник Полтавського університету економіки і торгівлі*. 2019. Серія «Економічні науки». № 3 (94). С. 16–25.
23. Сітарчук А. Ю. Сутність due diligence і можливості використання в Україні. *Вісник Університету банківської справи Національного банку України*. 2013. № 1 (16). С. 267–269.
24. Козак Н. Бенчмаркінг як інструмент підвищення конкурентоспроможності компанії. URL: <https://www.management.com.ua/st/ct003.html?print> (дата звернення: 3.10.2022).
25. Багорка М. О., Білоткач І. А. SWOT аналіз як основа формування маркетингових стратегій підприємств. *Економіка АПК*. 2010. № 6. С. 17–23.

26. Кучер В. А. Механізм стратегічного планування конкурентоспроможності промислового підприємства. *Економіка промисловості*. 2009. № 3. С. 151–157.
27. Синельник Л. С. SWOT аналіз як один із можливих інструментів оцінки факторів впливу на платоспроможність підприємства. *Економіка та держава*. 2012. № 10. С. 62–64.
28. Сухарев П. Н., Григоренко А. С. Метод SWOT-аналіза: его преимущества и недостатки. *Экономические науки. Маркетинг и менеджмент*. 2010. № 6. С. 25–28.
29. Бурденюк Т. Г. SPACE-аналіз як метод формування стратегічних альтернатив підприємства. *Економічний аналіз: зб. наук. пр.* Тернопіль : Економічна думка. 2011. С. 44–50.
30. Фаріон І. Д. Стратегічний аналіз : навч. посіб. для студентів і аспірантів. Тернопіль : ТНЕУ, 2009. 635 с.
31. Бронникова Е. М., Дымова С. С. Методика SNW-аналіза как компонент SWOT-аналіза деятельности организации. *Бизнес и дизайн ревю*. 2020. № 2 (18). С. 2–8.
32. Берницька Д. Стратегічний аналіз зовнішнього середовища підприємства методом PEST/ STEP аналізу. *Економічний аналіз*. 2012. Вип. 11. Ч. 2. С. 41–45.
33. Лазоренко В. Оцінка фінансового стану підприємства сфери послуг із використанням карт Кохонена. *Схід*. 2018. № 2 (154). С. 13–18.
34. Заруцька О. П. Використання методу нейронних мереж для аналізу фінансової стійкості банку. Проблеми і перспективи розвитку банківської системи України : зб. наук. пр. Суми : Державний вищий навчальний заклад «Українська академія банківської справи Національного банку України». 2011. Вип. 31. С. 90–95.
35. М'ячин В. Г., Зибайло С. М., Тиха Л. С. Огляд сучасних методів оцінки фінансового стану вітчизняних інноваційно активних промислових підприємств. *Науковий вісник Ужгородського національного університету*. 2020. Вип. 30. С. 121–125.
36. Дикий О. В., Месюра В. І. Оцінка фінансового стану підприємства з використанням нечіткої логіки. URL: 6BC09205-ADF9-4DFF-ACC5-ACBB85E8FFAC (дата звернення: 6.10.2022).
37. Сидорова А. В. Статистичне оцінювання співвідношення між індикаторами соціального розвитку. Формування ринкових відносин в Україні. 2020. № 3 (226). С. 46–51.
38. Панасенко І. В. Соціально-економічна нормаль як індикатор ефективності функціонування сфери послуг. *Статистика України*. 2015. № 4. С. 30–36.
39. Горна М. О. Статистичний аналіз загально-обов'язкового державного страхування: соціально-економічна нормаль. *Економіка. Проблеми економічного становлення. Вісник*. 2014. № 1. С. 30–34.

40. Конкурентоспроможність підприємства: оцінка рівня та напрями підвищення : монографія / за заг. ред. О. Г. Янкового. Одеса : Атлант, 2013. 470 с.
41. Пустова І. В. Методи управління витратами в сучасних умовах: ефективність застосування, переваги та недоліки. *Інвестиції: практика та досвід*. 2013. № 11. С. 39–42.
42. Коба О. В., Миронова Ю. Ю. Аналіз витрат машинобудівних підприємств на основі методу стандарт-кост. *Економіка і суспільство*. 2017. Вип. 9. С. 1139–1145.
43. Проданчук М. А. Таргет-костінг та кайзен-костінг як інструменти оптимізації витрат у системі стратегічного управління. *Зб. наук. пр. ВНАУ*. 2012. Серія: Економічні науки. № 3 (69). Т. 2. С. 150–155.
44. Царук В. Вітчизняні та зарубіжні методи обліку витрат: порівняльна характеристика. *Інститут бухгалтерського обліку, контролю та аналіз в умовах глобалізації*. 2017. Вип. 1–2. С. 49–45.
45. Одінцова Т. М., Невмержицька О. В., Чаус І. В. СVP-аналіз як інструмент управління фінансовими результатами підприємства. *Фінансовий простір*. 2013. № 1 (9). С. 90–95.
46. Лепеган І. Методи обліку витрат: вітчизняний та зарубіжний досвід URL: http://sophus.at.ua/publ/2014_12_16_lutsk/sekcija_2_2014_12_16/metodi_obliku_vitrat_vitchiznjanij_ta_zarubizhnij_dosvid/75-1-0-1147 (дата звернення: 17.05.2022).
47. Сидоренко-Мельник Г. М., Костюченко Т. Ю. Сучасні технології бізнес-аналітики ефективності фінансово-господарської діяльності підприємства. *Проблеми та перспективи розвитку фінансової системи в сучасних умовах : зб. матер. III Міжнар. наук.-практ. інтернет-конф. (м. Полтава, 15–16 квітня 2021 року)*. Полтава : ПУЕТ, 2021. 301 с. С. 269–271.
48. Свідерська І. М. Економічна додана вартість: теоретичні аспекти обрахунку та використання показника. *Економіка та держава*. 2013. № 11. С. 52–54.
49. Порожня В. М., Лось В. О. Моделювання економічної доданої вартості на підприємстві. *Вісник Запорізького національного університету*. 2008. № 1 (3). С. 107–114.
50. Малярєць Л. М., Штереверя А. В. Збалансована система показників в оцінці діяльності підприємства : наук. видання. Харків : Вид. ХНЕУ, 2008. 188 с.
51. Мельник Ю. М., Савченко О. С. Проблеми застосування збалансованої системи показників на вітчизняних підприємствах. *Маркетинг і менеджмент інновацій*. 2011. № 1. С. 192–203.
52. Жуков А. В. Місце збалансованої системи показників в діагностиці ефективності виробничо-господарської діяльності підприємства *Науково-технічний збірник*. 2013. № 108. С. 228–235.